

УДК: 929:321.64] (460) (092) (043/2)

*Іваницька О. П., д-р іст. наук, професор,
професор кафедри політології та державного управління,
Донецький національний університет імені Василя Стуса*

ФРАНСИСКО ФРАНКО – ФУНДАТОР АВТОРИТАРНОГО РЕЖИМУ В ІСПАНІЇ

Анотація. У статті аналізується фундаментальна наукова і прикладна проблематика місця, ролі та значення особистості в історії. Це робиться на прикладі вивчення військової, політичної та інституційної діяльності глави іспанського авторитарного режиму Ф. Франко, його впливу та ролі у формуванні цієї безпрецедентної за тривалістю існування системи.

Ключові слова: Іспанія, Франсиско Франко, авторитарний режим, каудильйо, монархія, демократичний транзит.

Проблематика місця, ролі та значення особистості в історії є однією з фундаментальних в осмисленні історичного буття людства. Десятки літ у суспільно-політичному середовищі дебатується це питання. Аналіз наукових досліджень дає змогу констатувати наявність діаметрально протилежних підходів у контексті ролі особи у творенні нових історичних порядків та політичних систем: від твердження про суспільно-історичну детермінованість дій історичної особистості до віднаходження в історичному поступі конкретних видатних персоналій, які задають нові норми сприйняття реальності та стереотипи поведінки, і так виводять спільноту на нову системну якість, тобто йдеться про абсолютизацію ролі видатних особистостей в історичному прогресі. Можемо підсумувати вищесказане так: людина завжди перебуває і діє в конкретних історичних умовах, саме тому її діяння є адекватні наявним реаліям. Проте особистість, впливаючи на перебіг історії та сприяючи прискоренню чи уповільненню історичних закономірностей, не може їх скасувати [1, с. 205; 2, с. 133–152].

Метою нашої розвідки є актуалізація й конкретизація вище згаданих постулатів про роль видатного суб'єкта у творенні нової реальності на прикладі аналізу життя й діяльності іспанського каудильйо – Ф. Франко – фундатора та глави авторитарного режиму в Іспанії 1936–1975 років, тобто майже протягом 40 років, що є рекордом у світовій історії ХХ століття. Значущість особистості Франко підтверджується також тим, що режим, створений ним, отримав назву «франкістського» або «франкізму» [3].

У спадок від радянських часів нам залишився спотворений, до певної міри карикатурний образ Франко, як обмеженого, малоосвіченого політика, жорсткого й підступного диктатора, фашиста. Так само однобічно, сфальшовано в душі комуністичного офіціозу, висвітлювалися перипетії громадянської війни в Іспанії 1936–1939 років, її причини, роль та місце Франко в ній, сутність режиму, створеного ним, його досягнення та прорахунки.

Сучасне зарубіжне франкознавство та молода вітчизняна історична іспаністика мають тривалу історію та багату історіографію, яка дає змогу спростувати сфальшовані характеристики постаті Франко та об'єктивно і неупереджено оцінити його світоглядні переконання та діяльність [3; 4; 5].

Франсиско, як і два його брати та сестра, отримав початкову й середню освіту у приватних школах. Був старанним у навчанні, добре йому давалися математика, ручна праця. Вже у підлітковому віці виявляв сильну волю, самовладання, зокрема у разі отримання фізичних травм. Відповідно до родинної традиції, Франко обрав професію військового. Закінчив військове училище в Толедо, служив в Ель Феролі, згодом у Марокко. Симпатизував службі в армії, де понад усе цінувалися військова дисципліна та субординація. Виявляв виняткову відвагу. У 33-річному віці став генералом, наймолодшим як в іспанській, так і європейських арміях минулого століття.

Політикою Франко не цікавився. Проте вигнання під час Квітневої революції 1930 року короля Альфонсо XIII з країни та проголошення Другої республіки з її соціалістичними експериментами змусило його приєднатися до антиреспубліканських сил, осердям яких були військові. Іспанія поділилася на дві частини, на одній із них діяло республіканське законодавство та Конституція 1931 року, на іншій – повсталі (націоналісти) оголосили будівництво «нової держави» та її юридичне оформлення [3, с. 96–176]. На час початку громадянської війни Франко був єдиним генералом, який мав серйозний військовий досвід і бездоганну репутацію. 30 вересня 1936 року Хунта Національної оборони, як тимчасовий орган колективного управління у національній зоні, видала декрет № 138, за яким Франко оголошувався главою держави і йому передавалася вся повнота влади. Він також проголошувався генералісимусом національних сухопутних, морських і повітряних військових сил і головнокомандувачем діючої армії. Зауважимо, що в Іспанії звання «генералісимуса» було не почесним, а робочим, що відповідало посаді головнокомандувача, «генерала серед генералів». Так, у роки війни було започатковано концентрацію влади у руках Франко [6, с. 15–22, 104–105; 3, с. 121–128].

Юридично термін «глава держави» в політичному лексиконі франкізму отожднювався з терміном «каудильйо». Немає підстав зіставляти його за походженням, природою та суттю з італійським «дуче» чи нацистським «фюрер», хоча Франко і мав необмежену владу. Принцип «каудилізму» є визначальним у державному праві Іспанії і тлумачиться як «природний представник інтересів народу». На думку іспанських дослідників, каудилізм має провіденційне походження і є природною формою управління, з якої згодом постала монархія (спочатку виборна, а згодом спадкова). Іспанський науковець Рікардо де ла Сієрва пропонує свою формулу суті каудилізму – як «націоналізовану ідею нації». Наголосимо на тому, що Франко був у світоглядному плані націоналістом, традиціоналістом, практикуючим католиком, ніколи не був членом фалангістської партії (тобто фашистської) [6, с. 215–219; 5, с. 17, 119–120].

Після перемоги військових у громадянській війні Іспанія переживала інспіровану Москвою війну «іспанських макі» (комуністів та анархістів), яка тривала практично до початку 60-х років ХХ століття. Це вимагало подальшого зосередження владних функцій в руках каудильйо. Водночас Франко вдався до історичного кроку, який згуртував і примирив іспанців, а саме проголошення Іспанії монархією. Спадкоємцем корони був обраний Хуан Карлос, син дона Хуана, графа

Барселонського, законного спадкоємця, якому Альфонсо XIII заповідав корону. Принц у підлітковому віці переїхав до Іспанії, тут навчався, спілкувався з каудильйо, готувався до королівської посади. Офіційним спадкоємцем іспанського престолу його було оголошено у 1969 році, і після смерті генералісимуса у 1975 році він став королем Іспанії під іменем Хуан Карлос I. Нагадаємо, що монархія як форма державного правління закорінена в глибинах іспанської історії. Саме з королівською владою пов'язана Реконкіста – війна за відвоювання Піренейв в арабів та об'єднання розрізнених іспанських королівств у єдину централізовану державу. Королівська влада уособлювала національну єдність – «іспанськість» Іспанії. Не дивно, що впродовж віків слова «Іспанія» та «монархія» були і зостаються синонімами [3].

Після завершення відбудови країни, зруйнованої під час громадянської війни, каудильйо здійснив на початку 1960-х років ще один епохальний захід: перехід країни до ринкової економіки, який спричинив формування середнього класу, що став опорою наступних демократичних змін, певної лібералізації режиму та іспанського «економічного дива». Це стало засадничим підґрунтям унікального, мирного переходу іспанської спільноти від майже сорокарічного авторитарного режиму до повноцінної парламентської демократії.

Список використаних джерел

1. Нехайчук Ю. А. Еволюція поглядів на роль видатних особистостей в історичному процесі. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2015. Вип. VII. С. 204–213.
2. Хмеленко Ю. О. Особистість – творець чи інструмент історичного процесу: до питання про соціально-синергетичне усвідомлення ролі особистості в історії. *Сторінки історії. Збірник наукових праць*. Вип. 28. Київ: ІВЦ Видавництво «Політехніка». 2009. С. 133–152.
3. Іваницька О. П. Франко – каудильйо Іспанії. Чернівці: Книги – XXI, 2006. 432 с.
4. Payne S. G. *El Regimen de Franco. 1936–1975*. Madrid: Alianza Editorial. 1987. 682 p.
5. Vilar S., Cierva R. de la. *Pro y contra Franco*. Barcelona: Planeta, 1986. 498 p.
6. Sabin R. J. M. *La Dictadura franquista (1936–1939). Textos y documentos*. Madrid: Ediciones Akal, S. A. 1997. 448 p.